

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.62.313>

УДК 027.7/ 001.9(02)

Алла Беба,

ORCID 0000-0002-3704-1653,

молодший науковий співробітник,

відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: charrado2017@ukr.net

**ФУНДАМЕНТАЛЬНА БІБЛОТЕКА
ПОДІЛЬСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ
ЯК ОСЕРЕДОК ОСВІТИ І НАУКИ
НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Метою дослідження є історичний огляд передумов створення та функціонування Подільської духовної семінарії у 1797–1920 рр., а також систематичний та змістовний аналіз книжкового зібрання її фундаментальної бібліотеки, яка зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні історико-системного, конкретно-історичного та порівняльно-історичного методів, що дозволяє дослідити історію становлення та діяльності однієї з найстаріших семінарій на теренах України, проаналізувати книжкове зібрання фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії. **Наукова новизна** полягає у представленні складу фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії, її змістовному та книгознавчому аналізі, що до цього часу не проводився. Систематизовано та проаналізовано розподіл книг за шифрами, що збереглися з часу існування та функціонування бібліотеки. Згідно з маргінальними написами на стародруках, зроблено спробу простежити шляхи, якими книги потрапили до бібліотеки семінарії. **Висновки.** З'ясовано, що Подільська духовна семінарія увібрала в себе бібліотеки уніатських та католицьких монастирів Правобережної України і продовжила розвиток просвітництва та виховання молодого покоління протягом більш як сторічного періоду свого існування. Фундаментальна бібліотека Подільської духовної семінарії складалась з книг наукового характеру та була джерелом знань для викладачів та вихованців семінарії. Зібрання фундаментальної бібліотеки залишаються до

сьогодні об'єктом дослідження з історії церкви, освіти та науки на Правобережній Україні. Крім того, з'ясовано, що значна частина зібрань бібліотеки – це стародруковані видання, які можуть слугувати предметом вивчення для сучасних науковців та книгознавців.

Ключові слова: бібліотека, Подільська духовна семінарія, зібрання, монастир, Шаргород, Кам'янець-Подільський, І. Никифорович-Полонський.

Актуальність теми дослідження. Розвідка є важливою для популяризації книжкового зібрання фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії, що зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженнями освітніх закладів Поділля, в тому числі і Подільської духовної семінарії та її бібліотек займалися різні науковці України. Серед таких В. С. Прокопчук, О. Б. Айвазян, Т. Р. Соломонова, Е. М. Мельник, І. О. Старенький, І. В. Сесак. Всі вони в своїх розвідках зверталися до історії створення Подільської духовної семінарії та її функціонування впродовж більш як столітнього існування навчального закладу. Е. М. Мельник у дослідженні під назвою «Подільська духовна семінарія» розкриває основні аспекти діяльності від початку заснування у 1797 р. до її перетворення в загальноосвітню школу в 1920 р. Дослідниця О. Б. Айвазян в працях «Бібліотека Подільської духовної семінарії (середина XIX – початок XX ст.)» та «Бібліотеки Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.)» торкається питань створення та формування книгозбірень Подільської семінарії. Значну увагу дослідниця приділяє формуванню фонду учнівської бібліотеки семінарії [1; 2; 19; 29; 30].

Мета дослідження. Розкрити історичні передумови заснування та функціонування однієї з найдавніших духовних семінарій на теренах України – Подільської духовної семінарії – на основі опублікованих джерел. Провести історико-хронологічний та джерелознавчий аналіз зібрань книг її фундаментальної бібліотеки, що зберігаються у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ. Простежити шляхи потрапляння книг до книгозбірні.

Вклад основного матеріалу. Передумовами створення Подільської духовної семінарії стали зміни в адміністративному устрої держави внаслідок поділу територій Речі Посполитої з 1772-го по 1795 р.

Після приєднання в 1793 р. Поділля, Брацлавщини та Волині до Росії, на Правобережній Україні було створено Волинську, Київську та Подільську губернії.

12 квітня 1795 р. було засновано Подільську єпархію для двох колишніх воєводств: Брацлавського та Подільського. На березень 1795 р. на Поділлі налічувалося вже більше 1 тис. православних парафій, які перейшли із унії до православ'я. Цим фактом було зумовлене створення самостійної Подільської єпархії на чолі з архімандритом Московського Донського монастиря Іоаннікієм (Іван Никифорович-Полонський (1742–1819)), який був висвячений на єпископа Брацлавського та Подільського [25]. Восени 1795 р. він прибув на Поділля та спрямував свою діяльність на зміцнення православної віри та на остаточне об'єднання уніатів з православною церквою [31]. Водночас єпископ опікувався заснуванням духовних навчальних закладів у своїй єпархії як головних осередків просвітництва для молодого покоління.

На час приєднання православна паства та її пастирі знаходились в тяжкому матеріальному стані та були малоосвітченими. Російських шкіл для православного населення не існувало. В другій половині XVIII ст. були лише польські народні училища в Вінниці та Каневі, а також школи василіанського ордену в Барі, Шаргороді та Любарі, де отримували освіту не лише католики, але й діти православних священників. В 1798 р. із 37 православних священників брацлавського повіту не було жодного, котрий би закінчив православну семінарію.

Указ імператор Павла I від 18 грудня 1797 р. засвідчував розпорядження про відкриття двох нових семінарій – Переяславської та Брацлавської, для чого було виділено цим же розпорядженням 3000 рублів. В 1798 р. Брацлавською консисторією було видано розісланий по всіх духовних правліннях указ про відкриття 1 травня зазначеного року семінарії. В ньому зокрема говорилось: «Указ Его Императорского Величества, Самодержца Всероссийского, из Брацлавской Духовной Консистории Духовному Правлению. Сего марта 15 дня Его Преосвященство Иоанникий, Епископ Брацлавский и Подольский, предложением предложить изволил, что, на основании Высочайшего указа, изданного от 18-го декабря 1797 года, пункта о просвещении и благонравии духовного чина бываемых посредством устройства духовного училища, – за нужное признали мы, пока попечением гражданского правительства по настоянию нашему отведено будет выгод-

нейшее место с покаями для занятия оных семинариєю и ея конторою, учредить на первый случай в пользу младого, в епархии нашей состоящего, духовного юношества преподавание наук, по образу методы в народных училищах в России, обыкновенно производимое в бывших при здешнем Шаргородском Николаевском монастыре базилианских школах, два класса: информаторский и нижний грамматический. Сие предложение наше желаем окончить в течение следующего апреля месяца, так чтобы с первого мая вступить юношам в учение, определяя учителями присланных по требованию нашему из Севской семинарии студентов в показанные два класса: информаторский – Алексея Жильцова и в нижний грамматический – Василия Голосова» [6].

Місцем для новоствореної семінарії стало містечко Шаргород, де жив у 1795–1799 рр. перший архіпастир Поділля Іоаннікій, і де, при Миколаївському монастирі, заснованому у 1752 р., існував василіанський колегіум, який ще називали уніатською семінарією. Коштами власників Шаргорода князів Любомирських – Юзефа та Станіслава, а з часом фундушми нового власника, воєводи полоцького Юзефа Сосновського (?–1783) монастир утримував уніатську семінарію. З перетворенням у 1795 р. Шаргородського уніатського Миколаївського монастиря в православний було закрито уніатську семінарію. Тому для преосвященного Іоаннікія найбільш доцільним стало скористатися приміщеннями, персоналом, бібліотекою та навчальною базою уніатської семінарії для відкриття православної, яка почала своє існування з 1797 р. В Шаргороді було відкрито чотири перших класи семінарії: інформаторія і проформа (нижчий), інфіма (середній), синтаксис (вищий граматичний клас) та поезія. У 1800 р. Подільське духовенство було проінформовано указом Консисторії від 7 вересня, що в семінарії відкрито класи поезії та риторики і проходить викладання історії, географії, польської, німецької, грецької мов та малювання. 1 вересня 1802 р. відкрито клас філософії, яка вперше з'явилась в розкладі навчальних предметів і яку викладав ректор семінарії архімандрит Іннокентій. В тому ж 1802 р. введено викладання французької мови, для чого найнятий був вчитель Іосиф Розенберг. В 1802 р. відкрились риторичний та філософський класи, а в 1804 р. – богословський клас. Управління семінарією спочатку було доручено священнику архієрейського собору Петру Валентію, а з 20 червня 1799 р. ректором призначено архімандрита Гавриїла, настоятеля Шаргородського Миколаївського монасти-

ря. Число вихованців семінарії швидко збільшувалося: в 1798 р. їх було 130, в 1799 р. – 286, а в 1802 р. вже було 625 семінаристів [37].

У 1799 р., за указом Святійшого Синода, архієрейську кафедру було перенесено із Шаргороду до Кам'янець-Подільського. Після переїзду архієпископ Іоаннікій став клопотати про перенесення духовної семінарії та про облаштування її при кафедральному соборі – в будинку, який було зведено на кошти, зібрані ще уніатським духівництвом і де, до 1793 р., існувала уніатська семінарія, яка була відома за назвою «Русская епаршеская семинария» [18].

З 1806-го по 1808 р. поступово переведено було два старших класи – 6 і 7, або філософський та богословський, та відкрито п'ять нижчих класів для дітей священослужителів із ближніх до Кам'янця повітів. Так в Кам'янець-Подільську сформувалась повна семінарія. Шаргородська ж семінарія під управлінням спочатку віцекратора, а потім префекта, з 1808 р. продовжила своє існування в неповному вигляді до класу риторики включно і називалась Подільсько-Шаргородською семінарією. Обидві семінарії в навчальній частині були облаштовані за зразком Київської академії, з тією тільки різницею, що в Академії більш широко викладались деякі предмети.

Історія існування Подільської семінарії в загальних рисах схожа з історією існування інших семінарій Російській імперії. Вона ділиться на три періоди: 1) від заснування семінарії до її перетворення в 1817 р. при імператорі Олександрі I за статутом, складеним в 1808 р.; 2) від перетворення до введення нового статуту, затвердженого в 1867 р. (зміни за новим статусом в семінарії впроваджувались до 1872 р.); 3) подальший період існування, коли в 1884 р. у семінарії відбулися зміни в статуті, які поглибили процес викладання наук та покращили її адміністративний устрій [5].

Після реорганізації семінарії 1817 р. змінився перш за все порядок її внутрішнього управління – було створено нове колегіальне правління, яке складалося з ректора, інспектора та економа. Ректор як голова закладу відповідав за всю діяльність семінарії, особливо за навчальний процес. Інспектор допомагав ректору в управлінні семінарією та опікувався моральним вихованням учнів. Також інспектор відповідав за матеріальне забезпечення і за наявність підручників для роботи як бібліотеки, так і кабінетів: фізичних, географічних, математичних [22]. Діяльність семінарії, крім архієрейського нагляду, підлягала також контролю з боку

академічного правління. До 1819 р. Подільська семінарія належала до округу Петербурзької академії та підпадала під контроль Петербурзького академічного правління. Після реорганізації Київської академії за новим статутом, семінарію було підпорядковано Київському академічному правлінню, яке опікувалося насамперед її навчальним процесом.

Внаслідок реорганізації змінився також її зовнішній устрій: до складу семінарії увійшли тільки три класи, які стали називатися нижчим, середнім та вищим відділеннями.

Згідно з розділом 10 «Проекту статуту православних духовних семінарій» «Про навчання в семінаріях» – основним аспектом діяльності семінарії було виховання досвідчених священнослужителів. У відповідності з цим в семінаріях викладались як науки богословського характеру, так і загальноосвітні предмети. Параграф 128 «Статуту» затверджував таку послідовність навчального процесу: «1. Изъяснение Св. Писания ветхого и нового завета; 2. История церкви вообще и российской в отдельности; 3. Богословие: основное, догматическое и нравственное; 4. Практическое пастырское руководство; 5. Гомилетика; 6. Литургика; 7. Русская словесность с историей русской литературы; 8. Гражданская история: всеобщая и русская; 9. Математика, алгебра, геометрия, плоская тригонометрия и основания пасхалии; 10. Физика и начала космографии; 11. Из философии: логика, психология, обзор философских учений и педагогика; 12. Древние и новые языки: латинский, греческий, французский, немецкий; 13. Церковное пение». Крім того, для бажаючих викладали єврейську мову та іконопис. За вимогою єпархії, в семінарії могло бути введено викладання особливих предметів, наприклад – вчення про розколи, які були характерні для даної місцевості. Параграф 143 розділу 10-го «Проекту статуту» вказував на відкриття при семінаріях бібліотек та про забезпечення їх відповідними книгами та навчальними посібниками. Параграф 145 «Проекту» дозволяв на добровільні пожертви учнів створювати при семінаріях учнівські бібліотеки на засадах, прийнятих правлінням семінарії та затверджених єпархіальним архієреєм [27].

При Подільській семінарії існували дві бібліотеки: фундаментальна та учнівська – окремо для учнів 1–2, 3–4, 5–6 класів. Основу фундаментальних бібліотек складали книги наукового характеру з основних дисциплін навчального процесу і призначались для поглиблення знань викладачів.

У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій зберігаються 1060 примірників, які, у свій час, належали фундаментальній бібліотеці Подільської духовної семінарії. Характерною ознакою бібліотеки є паперова наліпка на корінці книги та на внутрішній частині палітурки, з друкованим написом по краю наліпки: «Фундаментальная библиотека Подольской духовной семинарии». Центральна частина наліпки також має друковані написи: «Разряд», «Отделение», «Название», «Том», «Шкаф», «Полка», «Книга на полке», які заповнювалися відповідальною особою власноручно. Наприклад: Разряд I . Отделение 1, Название 3, Том 2, Шкаф 1, Полка 1, Книга на полке 2. Ще однією ознакою книг бібліотеки є штамп «Фундаментальная библиотека Подольской духовной семинарии», але на відміну від наліпки його проставлено не на всіх примірниках.

Історична бібліотека Подільської духовної семінарії у відділі зберігається за старими рідними шифрами згідно з нумерацією на паперовій наліпці, нанесеною, швидче за все, бібліотекарем семінарії. Із семи перерахованих позицій нумерації, заповнювалися, в переважній більшості, лише чотири: «Разряд», «Отделение», «Название» та «Том».

«Разряд» відповідав предметам навчального процесу, затвердженого «Проектом статуту» в параграфі 128, маючи при цьому деякі відмінності. Фундаментальна бібліотека систематизована переважно арабськими цифрами, тільки «Разряд» позначався латинською системою числення та книги довідникового характеру помічено «Разряд А». Тут зберігаються проекти статутів навчальних закладів, звіти біблійних товариств тощо, що становить близько 40 примірників. Головним предметом було «Изъяснение Св. Писания ветхого и нового завета», що відповідав «Разряду I». В ньому представлено книги Святого Письма та тлумачення до них. «Разряд I» складався з шести відділень, що на даний час становить близько 70 примірників. У першому відділенні зібрано тексти Святого Письма церковнослов'янською, грецькою та латинською мовами. Серед них Євангеліє грецькою та латинською мовами під редакцією Посселія Йоана (1528–1591), ректора Ростокського університету, професора грецької мови та літератури, видане 1600 р. в німецькому місті Росток [52]. Тут же праця католицького святого, письменника та проповідника Йоана Авільського (1499–1569) «Коментарі до псалмів», яку було надруковано у Римі 1759 р. [40].

Відділ 2 розряду I представлено тільки двома книгами. Одна з них – «Сравнительное обозрение Четверо-Евангелия...» [12], опубліковане в 1849 р. в Санкт-Петербурзі, авторства магістра богослов'я, єпископа Могилевського і Мстиславського Віталія (В. В. Гречулевич (1822–1885)), який сам був випускником Подільської духовної семінарії в 1843 р. Другою є праця російського православного богослова та екзегета М. Н. Глубоковського (1863–1937) «Греческий рукописный евангелистарий» [11], видана також в Санкт-Петербурзі 1897 р. У відділі 3 зібрано видання апологетичного характеру, в яких доводиться істинність тієї чи іншої релігії, системи вірувань чи поглядів, що наочно підтверджує книга «Достоверность наших Евангелий» [7] в перекладі з німецької кандидата богослов'я Сергія Нікітського, виданої 1899 р. у Москві. Такої ж тематики є дослідження професора Московської духовної Академії І. М. Корсунського (1849–1899) «Перевод LXX. Его значение в истории греческого языка и словесности» [17], відомого як «переклад семидесятьох старців» – зібрання перекладів Старого Заповіту на давньогрецьку мову. В 1898 р. І. М. Корсунський захистив докторську дисертацію з цієї теми, над якою працював близько десяти років, і яку було в тому ж році надруковано Свято-Троїцькою Сергієвою Лаврою.

До відділення 5 розряду I увійшли тлумачення Святого Письма. Серед таких – видання «Благовестник или Толкование Блаженного Феофилакта, архиепископа Болгарского на Святое Евангелие» [33], опубліковане в 1857 р. в Казані. Феофілакт Болгарський – великий візантійський письменник та богослов, грек за походженням, займав архієпископський престол Болгарії на рубежі XI–XII століття. Його тлумачення на Четвероєвангеліє є зібранням пояснень святих отців, особливо Іоанна Златоустого, та власних доповнень автора. Ще одне дослідження, яке було надруковане в Казані, – це дисертаційна робота доктора богослів'я, архієпископа Казанського та Свиязького Никанора (Н. Т. Каменський (1847–1910)) «Экзегетико-критическое исследование Послания Святого Апостола Павла к Евреям» [21], 1904 р. Як вчений-богослов, архієпископ займався богословськими та історико-археологічними дослідженнями. Він був автором численних наукових та релігійних праць, спеціалістом в галузі екзегетики, опублікував багато коментарів до книжок Святого Письма.

Одним з найбільших за наповненням книгами є «Разряд II История церкви вообще и российской в отдельности», що має сім відділень,

де зібрано праці з історії церков: римської, візантійської, протестантської. У першому відділенні зберігається дослідження швейцарського богослова та церковного історика Й. Г. Гайдегера (1633–1698) «*Historia raratus*» [47], яке було опубліковано в Амстердамі 1684 р. Він був представником реформаторської теології та жорстко полемізував у своїх творах з римсько-католицькою церквою. Також зберігаються праці, які описують подорожі до Святої Землі, на гору Афон, до монастирів та євпатинь на території Російської імперії. Серед них є декілька робіт єпископа православної церкви, сходознавця та археолога Порфирія (К. О. Успенський 1804–1885). Одну із них – «Восток християнський. Афон» [26] – було опубліковано у Києві 1877 р. в друкарні Г. Л. Фронцкевича. Автор впродовж 1845–1846 рр., здійснюючи експедиції в Єгипет, Сирію, Лівію, на Афон, збирав стародавні рукописи, книги, монети та вивчав пам'ятки історії. Праця являє собою багате матеріалом оповідання про історію Святої Гори Афонської – найзнаменитішої святині православного чернецтва. Історія, яка заснована на документальних джерелах і спостереженнях очевидця, до цього дня залишається унікальною за цінністю науковою працею. У 5 відділенні зберігаються твори, в яких розглядаються питання церковної Унії, розколів, праці місіонерських товариств, історико-статистичні описи церков та парафій. Серед зібрань цього відділу є монографія російського прозаїка та історика В. І. Аскоченського (1813–1879) «*Киев с древнейшим его училищем Академиею*» [4], видана 1856 р. в Києві, де довгий час жив та працював автор, який сам був вихованцем Київської духовної академії, а з 1839-го по 1846 р. викладав в ній патрологію. Ця робота була першим систематичним викладом історії Київської академії від її заснування в 1615 р.

Життя та духовні подвиги отців та вчителів церкви зібрані в шостому відділенні, а їх твори зберігаються в останньому, сьомому відділенні – це і твори Афанасія Великого, Феодорита Кирського, Іоана Златоуста, преподобного Єфрема Сірина та Максима Грека. Тут же знаходиться праця православного візантійського ченця та духовного письменника кінця VI – початку VII ст. Іоана Мосха (550–619) «*Блаженного Иоанна Мосха Луг духовный*» [20], яку було перекладено з грецької на російську та видано в Москві 1853 р. Автор разом зі своїм учнем Софронієм довгий час подорожував монастирями Близького Сходу, вивчаючи життя та подвиги монахів. Іоан Мосх є одним із ранніх авторів так званої

агіографічної літератури, де описуються життя та подвиги святих та акетів церкви. Не менш цінною є праця ще одного раньохристиянського богослова та апологета IV ст. Арнобія Афра (? – бл. 330.) «*Adversus gentes*» – «Проти язичників» [39], видання латиною 1651 р. Цінність її полягає в тому, що вона містить фактографічний матеріал для вивчення християнської церкви часів її зародження.

«Разряд III Богословіе: основное, догматическое и нравственное» складається з п'яти відділень, в яких представленні видання теологічного змісту. Це найбільший за чисельністю книг розділ, включає близько 150 одиниць зберігання. Перше відділення становлять видання догматичного змісту, в яких розкриваються основні положення християнського віровчення через праці Фоми Аквінського та інших теологів церкви. Однією з перших є маловідома робота архієпископа Белгородського та Курського, архімандрита Феоктиста (І. Мочульський (1729–1818)) «Разсуждение о божественности христианского учения из ветхозаветных прообразований, из ветхозаветных пророчеств, из ветхозаветных и новозаветных чудес а особливо из внутренней вышестественной того ж самого учения изящности и силы» [32], видана Московською синодальною друкарнею в 1801 р. Автор народився на Правобережній Україні, навчався спочатку в Переяславському колеґіумі, а згодом, в 1752–1754 рр. продовжив навчання в Києво-Могилянській академії. У 1777 р. архімандрит Феоктист викладав у Полтавській слов'янській семінарії латинську мову, арифметику, музику, географію. Протягом життя він опікувався відкриттям навчальних закладів на території Російської імперії та був автором підручників для семінарій. Тут же зберігаються праці нідерландського та німецького богослова, єзуїта Бекана Мартіна (1563–1624) [41], роботи іспанського вченого богослова Мельчора Кано (1509–1560) [43] та фламандського богослова та письменника єзуїта Франца Костера (1532–1619) [45]. Друге відділення має у своєму складі прижиттєве видання Київського митрополита Петра Могили (1597–1647) «*Lithos abo Kamien z procy prawdy cerkwie*» – «Λίθος, или Камень, брошенный с пращи истины св. православной Русской Церкви смиренным отцом Евсевием Пименом на сокрушение лживо-темной Перспективы Кассиана Саковича» [51], виданого друкарнею Києво-Печерської лаври в 1644 р. Ця книга була написана на захист літургійних обрядів Православної церкви проти нападів уніатів та римокатоликів як відповідь на твір Касіяна Сако-

вича. Не менш значущими є видання праць українського богослова та науковця Феофана Прокоповича (1681–1736) – ректора Київської Академії у 1710–1716 рр., під назвою «*Christianae Orthodoxae Theologiae in Akademia Kiowiensis*» [53]. Том 1 та 5 було надруковано в 1775 р. в Regimonti (латинський варіант м. Кенігсберга (нині Калініград)), а том 7 видано в Москві, друкарнею Імператорського Московського університету 1776 р.

В четвертому розділі відділу третього зібрані праці з теорії морального богослів'я, в яких обґрунтовуються норми християнської етики. Одним із відомих теоретиків моралі був німецький теолог-єзуїт Бузенбаум Герман (1600–1668) з працею «*Medulla theologiae moralis*» [42], яка перевидавалась більше п'ятдесяти разів та була обов'язковою для вивчення в єзуїтських семінаріях. В середині XVIII ст. книга була заборонена в багатьох католицьких країнах та навіть спалена в м. Тулуза після спроби замаху на французького короля Людовіка XV в 1757 р. Робертом Дам'єном, який спирався на моральні правила праці Бузенбаума, де дозволялось царевбивство. В семінарській бібліотеці зберігається твір автора, виданий 1753 р. в польському містечку Сандомир. Ще одним знаним теоретиком свого часу був французький єзуїтський богослов Пол Габриєл Антуан (1678–1743). Його твір «*Theologia moralis univversa*» [38] також багато разів перевидавався в різних країнах світу як за життя автора, так і після його смерті. В зібранні книг із фундаментальної бібліотеки знаходиться видання 1767 р., друковане в Римі. Відділення 5 «Разряду III» об'єднує праці, в яких автори дають духовні настанови, як жити в єднанні з Богом-Творцем. Прикладом може слугувати твір італійського богослова Лоренцо Скуполі (бл. 1530–1610) «*Combattimento spirituale*», який вперше було опубліковано в кінці XVI ст. Книга відразу стала користуватися великим попитом серед читачів. Відомо, що ще за життя автора її перевидавали близько шестидесяти разів різними європейськими мовами. Ця книга входить в число творів, які отримали найбільше поширення в християнському світі. Автор детально описав різноманітні прояви лукавства нечистих духів та залишив настанови для своїх духовних учнів, як уберегтися від них. Перед нами видання Скуполі Лоренцо «*Wojna duchowna Albo nauka o doskonałego zwycięstwa samego siebie*» – «Брань духовна або Наука про досконалу перемогу самого себе» [56], надруковане польською мовою 1761 р. у Любліні.

«Разряд IV Практическое пастырское руководство» складається з двох відділень та об'єднує книги з практичного пастирського керівництва, в яких висвітлюються загальні канонічні відомості про те, кому в церкві належить законодавча влада, які основні принципи церковних законів, як історично розвивався канон Вселенської церкви, які основні органи правління в церкві та ін. Однією з перших поміщено працю єпископа Парфенія (П. В. Сопковський (1717–1795)) «Книга о должностях присвитеров приходских» [24]. Довгий час ця праця слугувала навчальним посібником в семінаріях на території Російської імперії, оскільки містила практичні вказівки з канонічного права. Сам автор народився під Києвом в містечку Мотовилівка, освіту отримав в Київській духовній академії.

Не менш цікавою є також робота історика церкви, дослідника давньо-руського та візантійського права, професора канонічного права О. С. Павлова (1832–1898) «50-я глава Кормчей книги как исторический и практический источник русского брачного права» [23], яку було опубліковано 1887 р. друкарнею Московського університету. Автор ставив перед собою завдання не тільки визначити історичне походження норм права, які використовувались в Росії та оцінити їх практичне застосування, але й зрозуміти, як ставляться вони до змісту основного канону церкви і наскільки відповідають потребам сучасного церковного життя і природі такого канонічного явища, як церковний шлюб.

«Разряд V Гомилетика» поділяється на три відділення, в яких зберігаються твори про науку красномовства та християнського церковного проповідництва. З першого відділення збереглась лише книга «Жития святых, чтимые Православной церковью, с сведениями о праздниках Господских и Богородичных и о явленных чудотворных иконах» [34] видання 1885 р., авторства архієпископа Філарета (Д. Г. Гумілевський (1806–1866)). Крім того, він був автором багатьох історичних монографій, житій святих, статей та проповідей. Найповніше представлено відділення 3, де зібрано близько сотні книг, які мають проповідницький характер. Серед них – книга «Поучительные слова и речи к подольской пастве, говоренные Кириллом, архиепископом Подольским и Брацлавским» [16], видана 1837 р. в Москві. Її автор – архієпископ Подільський та Брацлавський Кирило (К. Л. Богословський-Платонов (1788–1841)) – був одним із найкращих проповідників та богословів свого часу. Його богослужіння та проповіді збирали багато слухачів,

серед яких були представники різних віросповідань. Тут же зберігається книга ще одного видатного діяча церкви митрополита Київського та Галицького Філарета (Ф. Г. Амфітеатров (1799–1858)) «Беседы, говоренные Святейшего правительствующего Синода членом Филаретом, митрополитом Киевским и Галицким, Киево-Печерской лавры священно-архимандритом и разных орденов кавалером» [36], яку було видано 1847 р. друкарнею Києво-Печерської Лаври.

«Разряд VI Литургики» об'єднує книги, предметом вивчення яких є християнське церковне богослужіння, де головне місце займає літургія. Поділяється на чотири відділення, що становить близько 30 одиниць зберігання. Серед видань зберігається праця вченого та богослова І. І. Дмитрієвського (1754–1823) «Историческое, догматическое и таинственное изъяснение на Литургию» (1816) [13], яка вперше була опублікована в 1803 р. та перевидавалось багато разів. Спочатку Синод не дав дозвіл на друк книги Дмитрієвського, але згодом дослідження автора було прийнято і стало однією з найпопулярніших книг літургійного характеру. Серед численних церковних праць вищезгаданного архієпископа Чернігівського та Ніжинського Філарета (Д. Г. Гумілевський (1806–1866)) є прижиттєве видання «Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви, с примечаниями и снимками древних нотных знаков» [35] 1860 р., яке також зберігається серед книг літургійного змісту.

«Разряд VII Русская словесность с историей русской литературы» поділено на чотири відділення. До першого увійшли книги з риторики, яка тісно зв'язана з мистецтвом християнської проповіді, та книги з класичної філології. Одним з видань є книга католицького теолога та ритора Доменіко де Колонія (Dominique de Colonia (1660–1741)) «De arte rhetorica» [44], яку було видано у Львові в 1763 р. В другому відділенні зібрані твори з теорії літератури та поезії: «Правила пиитические о стихотворении российском и латинском, со многими против прежнего прибавлениями, с приобщением пиитико-исторического словаря, в коем содержатся баснословных богов, мест, времен, цветов, дерев и проч. имена, с их краткою историею и нравоучением; также Овидиевы Превращения, и при конце отборные Публия Виргилия Марона стихи» [3]. Книга написана церковним діячем та теоретиком поезії архієпископом Орловським та Севським Аполлосом (А. Д. Байбаков (1737–1801)) та видана 1807 р. в Москві.

Автор народився на Чернігівщині, навчався у московській Слов'яно-греко-латинській академії, згодом був членом Російської академії, написав декілька праць з теорії словесності. Названий твір є найбільш популярним серед праць автора, що витримав десять перевидань з 1774-го до 1826 р. Тут же знаходимо роботу французького теоретика класицизму Ніколо Буало (1636–1711) «Наука о стихотворстве» [9], яка вийшла в перекладі російського поета Д. І. Хвостова (1757–1835) в Санкт-Петербурзі 1824 р. Найзнаменитіший твір Буало – поема-трактат в чотирьох піснях «Поетичне мистецтво» – «L'art poétique» приніс авторові визнання сучасників як теоретика літературних правил. Буало стверджував, що в поезії, як і в інших сферах життя, вище за все повинні бути поставлений розум або здоровий глузд, яким повинні підкоритися фантазія і почуття.

«Разряд VIII Гражданская история: всеобщая и русская» – це зібрання книг з всесвітньої історії, а також історії держави російської. Історична праця російського письменника та видавця М. І. Новікова (1744–1818) «Древняя Российская вивлиофика» [14] – це багатотомне видання давньоруських історичних джерел. Матеріали для книги було зібрано із церковних архівів, особових колекцій, а також із державних давньосховищ, доступ до яких дослідник отримав з дозволу імператриці Катерини II. Автором були опрацьовані також рукописи Києво-Печерської Лаври. У відділі зберігається видання друге, яке було доповнене, хронологічно і предметно систематизоване та вийшло у Москві 1788–91 (ч. 1–20). Серед опублікованих документів – устав князя Володимира Святославича, ярлики ханські (1788, ч. 6), послання київського митрополита Г. Цамблака (1790, ч. 14), «Историческое известие о Киевской академии» (1790, ч. 16), «Сказание о Свенском монастыре, чудотворцах Антонии и Феодосии Печерском» (1791, ч. 20) та ін. Також, не менш цікавою є праця російського історика, джерелознавця та члена Історичного товариства імені Нестора-Літописця К. М. Бестужева-Рюміна (1829–1897) «О крещении Руси, о Владимире Святом, о сыновьях его и о монастыре» [8]. Автор багато уваги приділяв питанням визначення ступеня достовірності літописних пам'яток. Книгу видано за життя дослідника в Санкт-Петербурзі 1866 р.

«Разряд IX Математика, алгебра, геометрия, плоская тригонометрия и основания пасхалии» об'єднує видання книг з математичних дисциплін. Це один із найменш збережених за числом примірників.

Хоча він поділявся на чотири відділення – в наявності це становить лише 11 одиниць зберігання. Серед них підручник «Основания алгебры в пользу юношества обучающегося в духовных училищах» [28], який належить математику та педагогу В. І. Себржинському (1785–1832). Автор народився в с. Босівка, Звенигородського повіту (нині це Черкаська обл.). Навчався в Києво-Могилянській Академії, після чого в 1808 році, в числі найкращих учнів, його було направлено для продовження навчання до Санкт-Петербурзької академії. Перед нами перше видання, яке було надруковано в Санкт-Петербурзі 1820 р. Ще одним посібником з математики є робота німецького математика та винахідника Д. Швентера (Daniel Schwenter (1585–1636)), «*Delicia physico-mathematicae*» [55], яку було видано 1636 р. в м. Нюрнберг. У своїх роботах автор висвітлював мистецтво бакулометрії – вимірювання важкодоступних відстаней за допомогою кілка.

«Разряд X Физика и начала космографии» включає лише вісім примірників. За часом написання – це видання кінця XVII та кінця XVIII ст. Одним з провідних німецьких математиків та фізиків свого часу був єзуїтський викладач, а пізніше – професор математики Шотт Каспар (1608–1666). Його праця «*Magia universalis naturae et artis etc.*»: частина перша – «*Optica*»; частина 2 – «*Acoustica*», видана в німецькому місті Франкфурт в 1677 р. [54]. Іншим авторам відомих латинських підручників з фізики «*Physica Particularis*» [48] був угорський єзуїтський професор фізики та філософії в католицькому університеті для викладання теології та філософії в Нагішмобаті, Королівство Угорщина (нині – Трнава (Словаччина)), Йоган Батист Хорват (1732–1799). Книгою Хорвата «*Institutiones physicae generalis, quas in usum auditorum philosophiae*» [49], виданою в 1788 р., починається наступний «Разряд XI Из философии: логика, психология, обзор философских учений и педагогика», до якого віднесено видання з філософії, логіки, психології. Цей розділ поділено на 7 відділень, що становить, на сьогодні, всього близько сорока примірників. Тут зберігається робота «*Manuductio ad logicam sive Dialectica studiosae iuventuti ad logicam praeparandae*», Філіппе дю Триє (Philippe du Trieu (1580–1645)) викладача філософії Левенського університету (Бельгія) та члена ордену єзуїтів. Його «*Manductio ad logicam*» з початку XVII століття була базовим підручником з викладання філософії серед єзуїтів. Значення підручника з логіки, присвяченого схоластиці, зробило цей твір популярним за межами єзуїтського

ордену. Книгу перевидавали понад 80 разів як за життя автора, так і після його смерті. В семінарській бібліотеці зберігається змінене та доповнене видання, що вийшло в Ліоні 1641 р. [46].

«Разряд XII Древние и новые языки: латинский, греческий, французский, немецкий». Відділення перше – це книги латинською мовою з творами давньоримських поетів та істориків. Серед них – Вергілій: (70 р. до н. е. – 19 р. до н. е.) та його знамениті твори «Publius Virgilius Maro Bucolica, Georgica, et Æneis» (Париж, 1806).; Овідій (43 р. до н. е. – 17 р. н. е.) «Publii Ovidii Nasonis metamorphoseon» (Амстердам, 1735); Луцій Анней Флор (70 р. – 140 р.) римський історик, автор короткої історії Римської імперії «I. Stadii in L. Iulii Flori Historiarum Libr. III comentar. II.» (Кельн, 1605). Тут же зберігається книга вченого та неолатинського поета, який був професором медицини в Гейдельберзі – Пітера Лотца (Lotichius, Petrus (1528–1560)). Він залишив після себе багато віршів, створених за класичними латинськими моделями: «Petri Lotichii secundi opera omnia» (Leipzig, 1586). Відділення 2 має лише 3 книги. Одна з них належить Костянтину Ласкарісу (1434–1501) – візантійському вченому, що був ініціатором відродження викладання грецької мови в Італії та автором знаменитої «Грецької граматики». В Подільській семінарії збереглося венеціанське видання 1533 р. [50].

«Разряд XIII» має десять відділень, включає в себе книги з правознавства, економіки та господарювання, посібники з рослинництва та тваринництва, медичну літературу, покажчики, календарі та наукові записки університетів.

Книги з церковного співу віднесено до «Разряду XIV». Серед них праця викладача та дослідника церковного співу протоієрея І. І. Вознесенського (1838–1910) «Образцы осмогласия распевов киевского, болгарского, греческого», яка була видана у м. Рига 1893 р. [10]. У 1878 р. ним була написана програма з церковного співу для семінарій (до того часу подібних посібників не існувало). З 1883-го до 1893 р. Вознесенський був іспектором Ризької духовної семінарії, викладав Святе Письмо, вів уроки церковного співу та керував хором. У 1888 г. він був прийнятий до київського Церковно-археологічного товариства при КДА. В ризький період були написані основні праці Вознесенського з теорії та історії церковного співу, більша частина яких була надрукована в журналі «Руководство для сельских пастырей». Порівняльне дослідження київського, болгарського і грецького розспівів, яке широ-

ко поширилося в російській співочій традиції з сер. XVII ст., Вознесенський здійснив на матеріалах синодальних збірок та нотолінійних українських Ірмологіонів XVII–XVIII ст. з фондів Церковно-археологічного музею Київської духовної академії. Розглянувши особливості українського співочого репертуару, текстів і наспівів, Вознесенський висловив думку про православний характер монодії Південно-Західної Русі, що веде свою традицію з давньоруських часів та має самобутні ознаки.

Вивчаючи зібрання фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії, можемо сказати, що це переважно європейські стародруки XVII – XVIII ст. Судячи з власницьких написів, вони належали, свого часу, різним католицьким монастирям, після закриття яких потрапили до фундаментальної бібліотеки Подільської семінарії. Так, з переходом Шаргородського уніатського василіанського монастиря до православного підпорядкування, книги його бібліотеки стали частиною фундаментальної бібліотеки новоствореної духовної семінарії, про що свідчить напис чорнилом «Ex Bibliot. Szarogroden. Bazyl. Monastyr.».

Інший напис «Bibliot. Colleg. Bragil. Ord. PPP. Trinitatis» вказує на приналежність деяких книг монастирю католицького жебрачого чернечого ордену Пресвятої Трійці (Ordo Sanctissimae Trinitatis), що знаходився в містечку Браїлов на Вінничині. Він був побудований у 1740 р. на кошти власника містечка Францішка Селезія Потоцького (1700–1772). Внаслідок польського повстання 1830–1831 рр. католицький монастир було закрито. Зараз відомий як Троїцький Браїловський жіночий монастир. Ще один напис «De Libris Bibliot. contus Janoviensis Patrum Bernardinow» свідчить про приналежність цих книг монастирю отців бернардинів, який знаходився у містечку Янів (нині Іванів, Калинівського району, Вінницької області). Монастир було збудовано у 1780 р. Соломією – дружиною власника Янова, Адама Мишки-Холоневського. Його закриття відбулося у 1832 р. після Листопадового повстання.

Видання XVIII ст., які було надруковано на теренах України, належать друкарням монастирів: Бердичівського монастиря босих кармелітів «Drukarnia Fortecy N. P. za Przywieleiem J. Mci», Почаївського монастиря, друкарня якого належала греко-католицькому василіанському ордену «Drukarnia J. K. Mci u WW. OO. Bazylianow» та Києво-Печерській лаврі. Також зберігається невелика кількість книг, виданих друкарнями Львова, Харкова та Богуслава.

Видання XIX ст. – це книги, видані здебільшого на території колишньої Російської імперії друкарнями Москви та Санкт-Петербурга, а також зустрічаються видання Казанського Імператорського університету, Губернської друкарні Мінська, друкарні Іркутська та Рязані.

Аналізуючи книги фундаментальної бібліотеки за мовою, бачимо, що переважають видання латиною, яка домінувала в освіті кінця XVII–XVIII ст. та переважно базувалася на теологічних працях іезуїтських богословів, які для проповідування ідей християнства і виховання своїх прихильників створювали іезуїтські колегіуми та університети з високим рівнем викладання ще з XVI ст. Також зустрічаються книги, видані польською, німецькою, французькою та грецькою мовами. Книги текстів Святого письма, видання літургійного змісту, а також православні календарі друкують церковнослов'янською мовою. Видання ж другої половини XIX ст. та початку XX ст. написані вже російською мовою.

Вивчаючи питання подальшої долі бібліотеки семінарії після революційних подій 1917 р., ми з'ясували, що у 1919–1920 рр. значна частина книг увійшла до складу бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету. Свідченням цього є штамп данної бібліотеки: «Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету 1919». Після його реорганізації в 1921 р. було створено Інститут народної освіти, на що вказує новий штамп: «Бібліотека Інституту Народної Освіти Кам'янець на Поділлі» та «Бібліотека Кам'янець-Подільського Інституту Народної освіти», до якого влилась незначна кількість книг бібліотеки семінарії. Інформацію про передачу чи вивезення книг фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії з Кам'янця-Подільського до Києва знайти не вдалося. Проте ми можемо припустити, що бібліотеку було передано до Всенародної бібліотеки України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві, де на сьогодні вона зберігається. На цей факт вказує напис на зібраннях – «Всенародня бібліотека України ВУАН».

Чотири примірники із фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії виявлено в каталозі палеотипів під шифрами: Pal. 343.1; Pal. 343.2; Pal.1044; Pal. 1366b. [15]. Книги зберігаються в НБУВ також у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій.

Книги історичної бібліотеки Подільської семінарії внесено до електронної бази даних «ІРБІС» та створено електронний каталог, з яким читачі мають змогу ознайомитися на сайті бібліотеки.

Висновки. В статті вперше представлено кількісний склад зібрання фундаментальної бібліотеки Подільської духовної семінарії, що на сьогодні зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства. Систематизовано та проаналізовано розподіл книг за шифрами, що збереглися з часів існування та функціонування бібліотеки протягом більш як сторічного періоду існування навчального закладу. За маргінальними написами на стародруках здійснено спробу прослідкувати шляхи потрапляння цих книг до бібліотеки семінарії.

Отже, під час технічного опрацювання літератури з історичної бібліотеки Подільської духовної семінарії виявилось, що ця бібліотека протягом більш як сторічного періоду свого існування була важливим джерелом для вдосконалення знань не одного покоління викладачів та учнів семінарії. Встановлено, що книжкове зібрання бібліотеки Подільської семінарії є цінним джерело знань з історії церкви, освіти та науки на Правобережній Україні. З'ясовано, що маргіналії та провенієнції на книгах потребують досконалішого дослідження. Крім того, значна частина зібрань бібліотеки – це стародруковані видання, які можуть слугувати об'єктом дослідження сучасних науковців та книгознавців.

Список бібліографічних посилань

1. Айвазян О. Б. Бібліотека Подільської духовної семінарії (середина XIX – початок XX ст.). *British Journal of Science, Education and Culture*. London, 2014. № 1 (5), January-June, Vol. II. P. 76–80.
2. Айвазян О. Б., Прокопчук В. С. Бібліотеки Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Кам'янець-Подільський, 2016. 256 с.
3. Аполлос (Байбаков А. Д.; архиеп.). Правила пиитическия о стихотворении российском и латинском. Москва, 1807. 80, 79 с. (шифр : Ф. Б. Подольск. дух. сем. VII.2.4.7).
4. Аскоченский В. И. Киев с древнейшим его училищем Академиею. Киев, 1856. 370 с. (шифр : Ф. Б. Подольск. дух. сем. II.5.53.116).
5. Багинский М. Из истории Подольской духовной семинарии. *Подольские Епархиальные Ведомости*. Каменец-Подольск, 1894. № 10. С. 179–185; № 11. С. 204–210.
6. Багинский М. Основание Подольской духовной семинарии и первые годы ея существования. *Подольские Епархиальные Ведомости*. Каменец-Подольск, 1898. № 17. С. 432–442.
7. Безе Г. Достоверность наших евангелий / перевод с немец. под ред. канд.

богословия С. Никитского. Москва, 1899. 174 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. I.3.-141).

8. Бестужев-Рюмин К. Н. О крещении Руси, о Владимире Святом, о сыновьях его и о монастыре Печерском. С.-Петербург, 1865. 88 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. VIII.4.111.237).

9. Буало-Депрео Н. Наука о стихотворстве / переведенное стихами графом Хвостовым 1804 года. С.-Петербург, 1824. [2], 101, [1] с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. VII.2.5.16).

10. Вознесенский И. И. Образцы осмогласия распевов киевского, болгарского, греческого. Рига, 1893. 70 с. (шифр : Ф. Б. Подольск. дух. сем. XIV.1.-76).

11. Глубоковский Н. Н. Греческий рукописный евангелистариий из собрания проф. И. Е. Троицкого. С.-Петербург, 1897. 256 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. I.2.-48).

12. Гречулевич В. В. Сравнительное обозрение Четверо-Евангелия, в хронологическом порядке, как пособие при изучении Евангельской истории по самому Священному Писанию, без помощи учебника, с картою Палестины, изображающею путешествия Иисуса Христа, и указателем всех церковных чтений из четырех евангелистов. С.- Петербург, 1849. 32 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. I.2.3.15).

13. Дмитриевский И. И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение на литургию. Москва, 1816. 209 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. VI.1.2.9).

14. Древняя российская вивлиофика: содержащая в себе: собрание древностей российских, до истории, географии и генеалогии российския касающихся / изд. Н. Новиковым. Москва, 1788–1791 (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. VIII.4.13.23).

15. Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки имени В. И. Вернадского НАН Украины / сост. М. А. Шамрай, при участии Б. В. Грановского и И. Б. Торбакова. Киев, 1995. 550 с.

16. Кирилл (Богословский-Платонов К. Л.; архиеп.). Поучительные слова и речи к подольской пастве. Москва, 1837. [4], 321, [2], X с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. V.3.37.73).

17. Корсунский И. Н. Перевод LXX. его значение в истории греческого языка и словесности. Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1898. [2], II, 644, LXII, II с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. I.3.-139).

18. Лотоцкий А. Где обучалось Подольское духовенство до учреждения Подольской духовной семинарии? (По поводу столетия ПДС). *Подольские Епархиальные Ведомости*. Каменец-Подольск, 1898. № 31. С.1050–1058.

19. Мельник Е. М. Подільська духовна семінарія. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2011. Т. 18. С. 16–28.

20. Мосх І. Блаженного Иоанна Мосха Луг духовный. Москва, 1853. 295 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. II.7.18.29).

21. Никанор (Каменский Н. Т.; архиеп.). Экзегетико-критическое исследование Послания святого Апостола Павла к евреям. Казань, 1903. 283 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. I.5.-570).

22. О Действиях комитета, высочайше утвержденного для преобразования духовно-учебных заведений. *Подольские Епархиальные Ведомости*. Каменец-Подольск, 1867. № 12. С. 425–432.

23. Павлов А. С. 50-я глава Кормчей книги как исторический и практический источник русского брачного права. Москва, 1887. [4], IV, 452 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. IV.2.-264).

24. Парфений (Сопковский П.; еписк.). Книга о должностях пресвитеров приходских. Москва, 1823. 309 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. IV.1.3.7).

25. Полное Собрание Законов Российской Империи: собрание первое: С 1649 по 12 декабря 1825 года. С.-Петербург, 1830. Т. 23: С 1789 по 6 ноября 1796. № 17318. С. 663–664.

26. Порфирий (Успенский К. А.; еписк.) Восток христианский. Афон. Киев, 1877. 179 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. II.3.-35).

27. Правила для ученической библиотеки Подольской духовной семинарии. *Подольские Епархиальные Ведомости*. Каменец-Подольск, 1868. № 6. С. 115–128.

28. Себржинский В. И. Основания алгебры в пользу юношества обучающегося в духовных училищах. С.-Петербург, 1820. [4], XVII, 333, [4] с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. IX.1.10.15).

29. Сесак І. В. Навчальні заклади на Поділлі наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2011. Т. 18. С. 3–15.

30. Старенький І. О. Бібліотеки духовних навчальних закладів Подільської єпархії і їх роль у збереженні пам'яток друку і письма. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 3. С. 176–181.

31. Труды Подольского церковно-археологического общества / под редакцией Е. Сецинского. Каменец-Подольск, 1916. Вып. 12. С. 422.

32. Феокист (Мочульский И.; архиеп.). Разсуждение о божественности христианского учения из ветхозаветных прообразований, из ветхозаветных пророчеств, из ветхозаветных и новозаветных чудес, а особливо из внутренней вышеестественной тогож самого учения изящности и силы. Москва, 1801. 135 с. (шифр: Подольск. дух. сем. III .1.25.45).

33. Феофилакт (архиеп. Болгарский). Благовестник, или Толкование Блаженного Феофилакта, архиепископа Болгарского, на святое евангелие. Казань, 1857. 250 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. I.5.23.34).

34. Филарет (Гумилевский Д. Г.; архиеп.). Жития святых, чтимых православною церковию, с сведениями о праздниках Господских и Богородичных, и о явленных чудотворных иконах. С.-Петербург, 1855. 276, III с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. V.1.-.371).

35. Филарет (Гумилевский Д. Г.; архиеп.). Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой Церкви. С.-Петербург, 1860. [4], 358 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. VI.2.-58).

36. Филарет (Амфитеатров, Ф. Г.; митроп.). Беседы, говоренные Святейшего правительствующего синода членом Филаретом, митрополитом Киевским и Галицким, Киево-Печерской лавры священно-архимандритом и разных орденов кавалером. Киев, 1847. [2], 508 с. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. V.3.143.278).

37. Чарнецкий И. Исторические сведения о бывших в Шаргороде (Могилевского уезда) духовной семинарии и духовном училище. *Подольские Епархиальные Ведомости*. Каменец-Подольск, 1894. № 7. С. 129–134; № 8. С. 153–160; № 9. С. 167–176; № 10. С. 186–193; № 11. С. 197–204; № 12. С. 219–227; № 13. С. 235–241; № 14. С. 251–255; № 16. С. 281–287; № 17. С. 297–302; № 18–19. С. 317–323; № 21. С. 373–382.

38. Antoine P. G. *Theologia moralis universa*. Romae, 1767. [32], CC, 447 p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. III.4.14.22).

39. Arnobii Afri *Adversus gentes*. Libri VII. Lugduni Batavorum, 1651. [12], 255, 156, 191, [82], 272, [3] p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. II.7.59.106).

40. Ávila J. *Trattato spirituale sopra il verso Audi filia del salmo Eructavit cor meum composto dal ven. Servo di Dio Maestro Giovanni d'Avila*. Roma, 1759. 443 p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. I.1.78.186).

41. Becanus M. *Theologiae scholasticae*. Mainz, 1612. [4], 434, [7] p. (шифр: Подольск. дух. сем. III.1.65.107).

42. Busenbaum H. *Medulla teologiae moralis*. Sandomiriae, 1753. [14], 575, [24] p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. III.4.32.52).

43. Cano M. *Opera*. Venetiis, 1759. XLV, 488 p. (шифр: Подольск. дух. сем. III.1.96.156).

44. Colonia D. de. *De arte rhetorica libri quinque*. Leopoli, 1763. [4], 333, [5] s. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. VII.1.45.74).

45. Coster F. *Enchiridion controversiarum praecipuarum nostri temporis, de religione, in gratiam sodalitatatis beatissimae Virginis Mariae*. Coloniae Agrippinae, 1546. [48], 617, [30] p. (шифр: Подольск. дух. сем. III.1.-230).

46. Du Trieu P. *Manuductio ad logicam sive Dialectica studiosae iuventuti ad logicam praeparanda*. Lugduni, 1641. 327, [11] s. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. XI.1.18.29).

47. Heidegger J. H. *Historia papatus, novissimo historiae lutheranismi & calvinismi*. Amsterdam, 1684. 598 p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. II.1.24.64).

48. Horvath J. B. *Physica particularis. Augustæ Vindelicorum, 1775.* [4], 452 p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. X.1.29.49).
49. Horvath J. B. *Theoriæ Physicæ. Augustæ Vindelicorum, 1788.* [6], 420, [1] p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. XI.1.15.25).
50. Lascaris C. *Constantini Lascaris Bizantini de octo orationis.* [Venesii], [1533]. [2], 349 folio. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. XII.2.8.10).
51. Mohyla P. *Lithos abo Kamien z procy prawdy cerkwie prawoslawney zwietey ruskiey.* Kijów, 1644. [16], 424 s. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. III.2.17.48).
52. Possel J. *Evangelia Et Epistolæ. Rostochii, 1600. Pag.Var.* (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. I.1.54.106).
53. Prokopowicz T. *Christianæ Orthodoxæ Theologiæ in Akademia Kiowiensis. Regimonti, 1775.* 256 p. (шифр: Ф.Б. Подольск. дух. сем. III.2.58.144).
54. Schott K. *Magia universalis naturæ et artis, sive Recondita naturalium et artificialium rerum Scientia. Pars I. continet Optica, II. Acoustica.* [Frankfurt a. M.]. 1677. [19], 538, [7] p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. X.1.18.35).
55. Schwenter D. *Deliciae physico-mathematicæ Oder Mathemat, und Philosophische Erquickstungen.* Nürnberg, 1636. 574 p. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. IX.1.30.46).
56. Scupoli L. *Woyna duchowna Albo Nauka do doskonałego zwycięstwa samego siebie. prowadząca Lublin, [1761].* [3], 275 [1] s. (шифр: Ф. Б. Подольск. дух. сем. III.5.188.268).

References

1. Aivazian, O. B. (2014). Biblioteka Podilskoi dukhovnoi seminarii (seredyna XIX – pochatok XX s.). [Library of Podolsk Theological Seminary mid XIX – early XX century]. *British Journal of Science, Education and Culture, 1(5)*, 76-80. London, England. [In Ukrainian].
2. Aivazian, O. B., & Prokopchuk, V. S. (2016). Biblioteki Podillia (druga polovyna XIX – pochatok XX st.). [Libraries of Podillya (second half of XIX – beginning of XX century)]. Kamianets-Podilskyi, Ukraine. [In Ukrainian].
3. Apollos (Baibakov A. D.; arkhiep.). (1807). *Pravila piiticheskiiia o stikhotvorenii rossiiskom i latinskem.* [The rules of writing about the Russian and Latin poem]. Moscow, Russia. [In Russian].
4. Askochenskii, V. I. (1856). *Kiev s drevneishim ego uchilishchem Akademiei.* [Kiev with its oldest school, the Academy]. Kiev, Ukraine. [In Russian].
5. Baginskii, M. (1894). *Iz istorii Podolskoi dukhovnoi seminarii.* [From the history of the Podolsk Theological Seminary]. *Podolskie Eparkhialnye Vedomosti, 10*, 179–185; *11*, 204–210. Kamenets-Podolskii, Ukraine. [In Russian].
6. Baginskii, M. (1898). *Osnovanie Podolskoi dukhovnoi seminarii i pervye gody eia sushchestvovaniia.* [The foundation of the Podolsk Theological Seminary

and the first years of its existence]. *Podolskie Eparkhialnye Vedomosti*, 17, 432-442. Kamenec-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

7. Beze, G. (1899). *Dostovernost nashikh evangelii*. [The Authenticity of Our Gospels]. Moscow, Russia. [In Russian].

8. Bestuzhev-Riumin, K. N. (1865). *O kreshchenii Rusi, o Vladimire Sviatom, o snoviakh ego i o monastyre Pecherskom*. [About the baptism of Russia, about Vladimir the Holy, about his sons and about the Pechersky monastery]. St. Petersburg, Russia. [In Russian].

9. Bualo-Depreo, N. (1824). *Nauka o stikhotvorstve*. [The Science of Poetry]. St. Petersburg, Russia. [In Russian].

10. Voznesenskii, I. I. (1893). *Obraztcy osmoglasii raspevov kievskogo, bolgarskogo, grecheskogo*. [Samples of osmoglasny chants of Kiev, Bulgarian, Greek]. Riga, Latvia. [In Russian].

11. Glubokovskii, N. N. (1897). *Grecheskii rukopisnyi evangelistarii iz sobraniia prof. I. E. Troitckogo*. [Greek handwritten evangelist from the collection of prof. I. E. Troitsky]. St.- Petersburg, Russia. [In Russian].

12. Grechulevich, V. V. (1849). *Sravnitelnoe obozrenie Chetvero-Evangeliia, v khronologicheskome poriadke, kak posobie pri izuchenii Evangel'skoi istorii po samomu Sviashchennomu Pisaniiu, bez pomoshchi uchebnika, s kartoiu Palestiny, izobrazhaiushcheiu putestestvie Iisusa Khrista i ukazatelem vsekh tserkovnykh chtenii iz chetyrekh evangelistov*. [Comparative review of the Four-Gospel, in chronological order, as a guide for the study of the Gospel history according to the Holy Scriptures itself, without the help of a textbook, with a map of Palestine depicting the travels of Jesus Christ, and an index of all church readings from the four evangelists]. St.-Petersburg, Russia. [In Russian].

13. Dmitrievskii, I. I. (1816). *Istoricheskoe, dogmaticheskoe i tainstvennoe iziasnenie na liturgiiu*. [Historical, dogmatic and mysterious explanation of the liturgy]. Moscow, Russia. [In Russian].

14. Novikov, N. (Publ.) (1788-1791). *Drevniaia rossiiskaia vivliofika, soderzhashchaia v sebe sobranie drevnostei rossiiskikh do istorii, geografii i geneologii rossiiskii kasaiushchikhsia*. [Ancient Russian vivliofics: containing: a collection of Russian antiquities, up to the history, geography and genealogy of Russian]. Moscow, Russia. [In Russian].

15. Shamrai, M. A., & Granovskii, B. V., Torbakov I. B. (Comp.). (1995). *Katalog paleotipov iz fondov Tsentralnoi nauchnoi biblioteki imeni V. I. Vernad'skogo NAN Ukrainie*. [Catalog of paleotypes from the funds of the Vernadsky Central Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Kiev, Ukraine. [In Russian].

16. Kirill (Bogoslovskii-Platonov K. L.; arkhiep). (1837). *Pouchitelnye slova i rechi k Podolskoi pastve*. [Instructive words and speeches to the Podolsk flock]. Moscow, Russia. [In Russian].

17. Korsunskii, I. N. (1898). Perevod LXX. Ego znachenie v istorii grecheskogo iazyka i slovesnosti. [LXX translation. Its significance in the history of the Greek language and literature]. Sviato-Troitckaia Sergieva Lavra, Russia. [In Russian].

18. Lototckii, A. (1898). Gde obuchalos Podolskoe dukhovenstvo do uchrezhdeniia Podolskoi dukhovnoi seminarii? (Po povodu stoletiiia PDS). [Where did the Podolsk clergy study before the establishment of the Podolsk Theological Seminary? (About the centenary of the PDS)]. *Podolskie Eparkhialnye Vedomosti*, 31, 1050-1058. Kamenets-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

19. Melnyk, E. M. (2011). Podilska dukhovna seminariia. [Podolsk Theological Seminary]. *Osvita, Nauka i Kultura Na Podilli*, 18, 16-28. Kamianets-Podilskyi, Ukraine. [In Ukrainian].

20. Moskh, I. (1853). Blazhennogo Ioana Moskha Lug dukhovnyi. [Blessed John Mosch Spiritual Meadow]. Moscow, Russia. [In Russian].

21. Nikanor (Kamenskii N. T.; arkhiep.). (1903). Ekzegetiko-kriticheskoe izsledovanie Poslaniia sviatogo Apostola Pavla k evreiam. [An Exegeto Critical Study of the Epistle of St. Paul to the Hebrews]. Kazan, Russia. [In Russian].

22. O Deistviiakh komiteta, vysochaishe utverzhdennogo dlia preobrezovaniia dukhovno-uchebnykh zavedenii. [On the Actions of the Committee, the highest approved for the transformation of theological and educational institutions]. (1867). *Podolskie Eparkhialnye Vedomosti*, 12, 425-432. Kamenets-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

23. Pavlov, A. S. (1887). 50-ia glava Kormchei knigi kak istoricheskii i prakticheskii istochnik russkogo brachnogo prava. [Chapter 50 of the Book Kormchai as a Historical and Practical Source of Russian Marriage Law]. Moscow, Russia. [In Russian].

24. Parfenii (Sopkovskii P.; episk.). (1823). Kniga o dolzhnostiakh presviterov prikhodskikh. [A book on the offices of parish presbyters]. Moscow, Russia. [In Russian].

25. Polnoe Sobranie Zakonov Rossiiskoi Imperii. [Complete Collection of Laws of the Russian Empire]. (1830.) (1nd ed.), (Vols. 1-45), [S 1789 po 6 noiabria 1796]. (Vol. 23, no. 17318, pp. 663-664). St. Petersburg, Russia. [In Russian].

26. Porfirii (Uspenskii K. A.; episk.). (1877). Vostok khristianskii. Afon. [Christian East. Athos]. Kiev, Ukraine. [In Russian].

27. Pravila dlia uchenicheskoi biblioteki Podolskoi dukhovnoi seminarii. [Rules for the student library of the Podolsk Theological Seminary]. (1868). *Podolskie Eparkhialnye Vedomosti*, 6, 115-128. Kamenets-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

28. Sebrzhynskii, V. I. (1820). Osnovaniia algebrы v polzu iunoshestva obuchaiushchegosia v dukhovnykh uchilishchakh. [Foundations of algebra in favor of the youth of the student in theological schools]. St. Petersburg, Russia. [In Russian].

29. Sesak, I. V. (2011). Navchalni zaklady na Podilli naprykintsi XVIII – pershii tretyni XIX st. [Educational institutions in Podillya in the late eighteenth – first third

of the nineteenth century]. *Osvita, Nauka I Kultura Na Podilli*, 18, 3-5. Kamianets-Podilskyi, Ukraine. [In Ukrainian].

30. Starenkyi, I. O. (2013). Biblioteky dukhovnykh navchalnykh zakladiv Podilskoi yeparkhii i yikh rol u zberezheni pamiatok druku i pysma. [Libraries of theological educational institutions of the Podolsk diocese and their role in the preservation of monuments of printing and writing]. *Naukovi Pratsi Kamianets-Podilskoho Nathionalnoho Universytetu Imeni Ivana Ohiienka*, 3, 176-181. Kamianets-Podilskyi, Ukraine. [In Ukrainian].

31. Setcinskii, E (Ed.). (1916). *Trudy Podolskogo tserkovno-arkheologicheskogo obshchestva*. [Proceedings of the Podolsk Church-Archaeological Society]. 12. Kamenets-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

32. Feoktist (Mochulskii I.; arkhiep). (1801). Razsuzhdenie o bozhestvennosti khristianskogo ucheniia iz vetkhozavetnykh proobrazovani, iz vetkhozavetnykh prorochestv, iz vetkhozavetnykh i novozavetnykh chudes, a osoblivo iz vnutrennei vysheestestvennoi togozh samogo ucheniia iziashchnosti i silie. [Reasoning about the divinity of Christian teaching from the Old Testament prototypes, from the Old Testament prophecies, from the Old Testament and New Testament miracles, and especially from the inner superior natural to the very teaching of grace and strength]. Moscow, Russia. [In Russian].

33. Feofilakt (arkhiep. Bolgarskii). (1857). Blagovestnik, ili Tolkovanie Blazhen-nogo Feofilakta, arkhiepiskopa Bolgarskogo, na sviatoe evangelie. [Evangelist or Interpretation of Blessed Theophylact of the Archbishop of Bulgaria on the Holy Gospel]. Kazan, Russia. [In Russian].

34. Filaret (Gumilevskii D. G.; arkhiep). (1855). Zhitiiia sviatykh, chtimye pravoslavnoiui tserkoviiui, s svedeniiiami o prazdnikakh Gospodskikh i Bogorodichnykh, i o iavlennykh chudotvornykh ikonakh. [Lives of the saints revered by the Orthodox Church, with information about the feasts of the Lord and theotokos, and about the miraculous icons revealed]. St.-Petersburg, Russia. [In Russian].

35. Filaret (Gumilevskii D. G.; arkhiep). (1860). Istoricheskii obzor pesnopoetcev i pesnopeniia grecheskoi Tserkvi. [Historical overview of the chants and chants of the Greek church]. St. Petersburg, Russia. [In Russian].

36. Filaret (Amfiteatrov F. G. mitrop.). Besedy, govorennye Sviateishogo pravitelstviuishchego sinoda chlenom Filaretom, mitropolitom Kievskim i Galitckim, Kievo-Pecherskoi lavry sviashchenno-arkhimandritom i raznykh ordenov kavalerom. [Conversations spoken by the Most Holy Governing Synod by a member of Philaret, Metropolitan of Kiev and Galicia, the Kiev-Pechersk Lavra by the Holy Archimandrite and by the Knight of various orders]. (1847). Kiev, Ukraine. [In Russian].

37. Charnetckii, I. (1894) Istoricheskie svedeniia o byvshikh v Shargorode (Mogilevskogo uezda) dukhovnoi seminarii i dukhovnom uchilishche. [Historical

information about the theological seminary and theological school in Shargorod (Mogilev district)]. *Podolskie Eparkhialnye Vedomosti*, 7, 129-134; 8, 153-160; 9, 167-176; 10, 186-193; 11, 197-204; 12, 219-227; 13, 235-241; 14, 251-255; 16, 281-287; 17, 297-302; 18-19, 317-323; 21, 373-382. Kamenec-Podolskii, Ukraine. [In Russian].

38. Antoine, P. G. (1767). *Theologia moralis universa*. [All moral theology]. Roma, Italian. [In Latin].

39. Arnobii, Afri. (1651). *Adversus gentes. Libri VII*. [Against the Gentiles. Books 7.]. Leyden, Netherlands. [In Latin].

40. Ávila, J. (1759). *Trattato spirituale sopra il verso Audi filia del salmo Eructavit cor meum composto dal ven.* [Spiritual treatise on the verse Audi filia of the psalm Eructavit cor meum composed by Ven. Servant of God Master John of Avila]. Roma, Italian. [In Latin].

41. Becanus, M. (1612). *Theologiae scholasticae*. [Scholastic theology]. Mainz, Germani. [In Latin].

42. Busenbaum, H. (1753). *Medulla theologiae moralis*. [Spinal moral theology]. Sandomierz, Poland. [In Latin].

43. Cano, M. (1759). *Opera*. [Work]. Venezia, Italie. [In Latin].

44. Colonia, D. de. (1763). *De arte rhetorica libri quinque*. [The skill of rhetoric]. Lviv, Ukraine. [In Latin].

45. Coster, F. (1546). *Enchiridion controversiarum praecipuarum nostri temporis, de religione, in gratiam sodalitatissimae Virginis Mariae*. [The Enchiridion of disputes or for the principal of our time, respecting their religion, by the grace of a comrade, of the Most Blessed Virgin Mary]. Köln, Germani. [In Latin].

46. Du Trieu, P. (1641). *Manuductio ad logicam sive Dialectica studiosae iuventuti ad logicam praeparandae*. [Leading to logic or logic to the logic of preparing young students]. Leiden, Nederland. [In Latin].

47. Heidegger, J. H. (1684). *Historia papatus, novissimo historiae lutheranismi & calvinismi*. [History of the papacy last Calvinismi artisan history of Lutheranism]. Amsterdam, Netherlands. [In Latin].

48. Horvath, J. B. (1775). *Physica particularis*. [A particular physical]. Augsburg, Germani. [In Latin].

49. Horvath, J. B. (1788). *Theoriae Physicae*. [Theoria Physica]. Augsburg, Germani. [In Latin].

50. Lascaris, C. (1533). *Constantini Lascaris Bizantini de octo orationis*. [Of the eight parts of speech Constantine Lascaris Bizantini]. Venezia, Italie. [In Latin].

51. Mohyla, P. (1644). *Lithos abo Kamien z procy prawdy cerkwie prawoslawney ruskiey*. [A rock. From the slingshot of truth Orthodox churches, Rusyns]. Kiev, Ukraine. [In Polish].

52. Possel, J. (1600). *Evangelia Et Epistolae*. [Gospel and Epistle]. Rostock, Germany. [In Latin].

53. Prokopowicz, T. (1755). *Christianae Orthodoxae Theologiae in Akademia Kiowiensis*. [In orthodox Christian theology Physiological Society Kiowiensis]. Königsberg, Germani. [In Latin].

54. Schott, K. (1677). *Magia universalis naturae et artis, sive Recondita naturalium et artificialium rerum Scientia*. [Magic and the universal nature of art or underlying natural logarithms of Science]. (Vols1-2). Frankfurt am Main, Germani. [In Latin].

55. Schwenter, D. (1636). *Deliciae physico-mathematicae Oder Mathemat, und Philosophische Erquickstungen*. [Deliciae physico-mathematicae or mathematics, and philosophical refreshments] Nürnberg, Germani. [In Latin].

56. Scupoli, L. (1761) *Woyna duchowna Albo Nauka do doskonałego zwycięstwa samego siebie prowadząca*. [A spiritual leader or a science that guides himself to the perfect victory]. Lublin, Poland. [In Latin].

Alla Beba,

ORCID 0000-0002-3704-1653,

Junior Research Assotiate,

Department of Library Collections and Historscal Collections,

Institute of Book Studies,

Vernadsky National Library of Ukraine,

3, Holosiivskyi Avenue, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: charrado2017@ukr.net

**THE FUNDAMENTAL LIBRARY
OF THE PODOLSK THEOLOGICAL SEMINARY AS A CENTER
OF EDUCATION AND SCIENCE IN THE RIGHT BANK UKRAINE
OF THE XIX – EARLY XX CENTURIES**

Aim of the research. The purpose of the study is a historical review of the preconditions for the establishment and operation of the Podolsk Theological Seminary in 1797–1920, as well as a systematic and meaningful analysis of the book collection of its fundamental library, which is stored in the library collections and historical collections of the Institute of Bibliology. The research methodology consists in the application of historical-systemic, concrete-historical and comparative-historical methods, which allows to study the history of formation and activity of one of the oldest seminaries in Ukraine, to analyze the book collection of the fundamental library of Podolsk Theological Seminary. **The research methodology consists** in the application of historical-systemic, concrete-historical and comparative-historical methods, which allows to study the history of formation

and activity of one of the oldest seminaries in Ukraine, to analyze the book collection of the fundamental library of Podolsk Theological Seminary. **The scientific novelty** lies in the presentation of the composition of the fundamental library of the Podolsk Theological Seminary, its content and bibliographic analysis, which has not been conducted so far. The distribution of books by ciphers preserved from the time of existence and functioning of the library is systematized and analyzed. According to the marginal inscriptions on the old prints, an attempt was made to trace the ways in which these books got to the seminary library. **Results of the research.** It was found that the Podolsk Theological Seminary absorbed the libraries of the Uniate and Catholic monasteries of the Right Bank of Ukraine and continued the development of education and upbringing of the younger generation for more than a century of its existence. The fundamental library of the Podolsk Theological Seminary consisted of books of a scientific nature, and was a source of knowledge for teachers and students of the seminary. The collections of the fundamental library remain the object of research on the history of the church, education and science on the Right Bank of Ukraine. In addition, it was found that a significant part of the library's collections are old publications that can be the subject of study of modern scholars and bibliologists.

Keywords: library, Podolsk Theological Seminary, assembly, monastery, Shargorod, Kamyanets-Podilsky, I. Nikiforovich-Polonsky.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2021 р.